

УДК 821.521 МОРИ ОГАЙ

ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРІВ “НІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ” МОРИ ОГАЙ

Олена Левицька

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології,
кафедра китайської, корейської та японської філології,
бульв. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна, 01601,
тел.: (044) 239 31 17, e-mail: stationery@univ.kiev.ua*

Розглянуто проблематику творів “німецького періоду” Морі Огай у контексті японської літератури та літературознавства кінця XIX–початку XX сторіччя.

Ключові слова: Морі Огай, Сігарамі сосі, літературні школи та рухи, Цубоуті Сьойо, романтизм, Німеччина, “Танцівниця”, “Бульбашки на воді”, “Кур’єр”.

Кінець XIX–початок XX століття – одна з найбурхливіших та складних епох в історії японської культури. Після революції Мейдзі під впливом змін у суспільстві і швидкого проникнення в країну європейського мистецтва та літератури розпочався процес формування нових типів і форм художнього бачення світу. Через два з лишком десятиріччя після революції Мейдзі настав докорінний перелом у розвитку японської літератури. Зважувалася історична суперечка про шляхи подальшого розвитку національної літератури. На авансцену художнього життя країни виходять письменники, найталановитіші з яких стають корифеями японської літератури XX сторіччя.

У цей період з усією гостротою постає питання про те, як розвиватиметься духовне життя нації, яку світоглядну систему прийняти за основну. Руйнування звичних поглядів, що визначали лад і порядок старої літератури, – процес, який розпочався ще в 70–80-х роках, – продовжувалося, але протиборство нової художньої свідомості зі старою з усією очевидністю зважувалося на користь першого.

Літературні школи та рухи, що не відображали серйозних зрушень, які відбувалися у всій системі художніх поглядів, вже не представляли особливого інтересу. Виникають нові літературні рухи – романтиків (*романсюгі ундо*), а також письменників-реалістів і натуралістів (*сідзенсюгі ундо*), що виступають за переоцінку традиційних цінностей у всіх сферах життя.

Виникнення романтизму в Японії зазвичай відносять до 1893 року і пов’язують його з виходом першого номеру журналу “*Бунгаку кай*” (“Літературний світ”), навколо якого групувалися поети Кітамура Тококу, Сімадзакі Тосон, Тогава Сюкоцу, Уеда Бін та інші, які відкрили “епоху романтизму” в японській поезії. Однак ще раніше, у 1889 році, почав виходити літературно-критичний журнал “*Сігарамі сосі*” (“Гребля”), його редагував Морі Огай (справжнє ім’я Морі Рінтаро; 1862–1922 роки), який по-

вернувся після п'ятирічного навчання у Німеччині, де він, окрім медицини, вивчав естетику і літературу. Вже в цьому журналі публікували матеріали, що розробляли естетичну теорію романтизму.

П'ятирічне перебування у Німеччині мало важливе значення для формування літературних поглядів Морі Огай. Його літературно-критичний спадок свідчить про знайомство з ідеями Н. Гартмана, М. Штирнера, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше. З задоволенням він вивчав також творчість Й.-В. Гете, Г. Гейне, В. Шекспіра та інших європейських письменників.

Повернувшись до Японії восени 1888 року, Морі Огай разом з Отіай Наобумі та іншими літераторами заснував спілку “Співдружність веселих голосів” (“*Сінсейся*”), яка опублікувала у 1889 році збірку “Образи минулого”. Це була перша збірка перекладів європейської поезії після “Поезії нового стилю” (“*Сінтайсі-сьо*”), збірки, що вийшла у 1882 році. На відміну від “Поезії нового стилю”, переклади якої були виконані вченими, а не письменниками, переклади “Образів минулого” були справжніми художніми творами. Саме успіх збірки “Образів минулого” й надихнув Морі Огай на випуск журналу “Сігарамі сосі”, який швидко здобув визнання у читачів.

Журнальна справа в Японії тільки розпочинала своє існування, до 70-х років XIX століття преси майже не було, новини повідомляли вуличні глашатаї. Зрушення відбулися за якісь два десятиріччя: до кінця 1880 року виходило вже близько восьмисот періодичних видань.

Перед “Сігарамі сосі” ставили дві мети: знайомити японських читачів із кращими іноземними авторами і “навести порядок” у рідній літературі. У програмній заяві “Повідомляємо наміри «Сігарамі сосі» («*Сігарамі сосі-но хонрьо-о рондзу*»)” Морі Огай писав про те, що настав час покласти кінець імпортуванню випадкових, другорядних творів; що прийшов час планомірного відбору. Друга лінія підкріплювалася підзаголовком журналу “*Бунгаку хонрон*” (“Літературна критика”), тому його напрям визначали переважно як критичний, літературознавчий. “Сігарамі сосі” друкував рецензії на книжні новинки, полемічні статті з теорії віршування і драматургії, брав участь у літературних дискусіях. В історію літератури ввійшов диспут між Морі Огай і Цубоуті Сьойо (1859–1935) про подальші шляхи розвитку прози. Їх дискусія велася на сторінках журналів “Сігарамі сосі” та “*Васеда бунгаку*” (“Література університету Васеда”). Цубоуті Сьойо у статті 1891 року “*Адзусаміко*” заявляв, що критик має підходити до твору, відмовившись від будь-якого ідеалу, абсолютно неупереджено. Романтично налаштованому Морі Огай, навпаки, лише опис фактів не здавався найвищим завданням мистецтва. Його надихала краса, “висока правда почуттів”. Він вважав, що мистецтво прекрасне лише тому, що в ньому присутній натяк на ідеал. Концепцію Цубоуті Сьойо він називав “англосаксонським здоровим глуздом” (потрібно нагадати, що спеціалізацією Цубоуті Сьойо була Англія), (Декілька зауважень на адресу Сьойо, 1891), стверджуючи, що критик повинен відштовхуватися від ідеалу, випрацювати критерій художніх оцінок. Сам же Морі Огай опирався на досвід німецького романтизму та естетику філософа Н. Гартмана.

Суперечка розгорілася навколо оцінки “Життєпису восьми псів” (“*Хаккенден*”) Такідзава Бакіна. Цубоуті Сьойо дивився на цей твір критично. Програмуючи літературу

майбутнього, він говорив: нехай нереальне залишиться у середньовіччі, у новому часі не повинно бути місця “тому, чого не існує в тутешньому світі”. Огай, навпаки, вважав, що література зберігає право на вигадку і фантазію. Діалог з цього приводу одержав надалі найменування “суперечка про схований ідеал” (“*боцурісо ронсо*”).

Дискусія між Морі Огай і Цубоуті Сьойо знаменувала початок розмежування між реалізмом та романтизмом, хоча до цього часу ці поняття були нероздільними.

Проблема синтезу культур стає однією з найважливіших у літературі Японії. Саме різноманітність естетичних представлень Заходу і Сходу сприяла взаємному притяганню. Співіснування і взаємодія традиції та сучасності – проблема, яка займає чільне місце в творчості Морі Огай. Герої його творів страждають від внутрішньоособистісних конфліктів, які розривають людину навпіл; від боротьби між почуттями та обов’язком, розуміння того, що неможливо об’єднати особисту свободу зі служінням надособистісним цінностям.

Початком етапу ранньої творчості Морі Огай можна вважати 1888 рік, коли письменник повернувся до Японії після завершення свого тривалого навчання у Німеччині за спеціальністю “військова гігієна”. У Німеччині, окрім медицини, він вивчав також естетику та літературу.

На першому етапі творчості Морі Огай все ще занурений у спогади про Німеччину. Дії його повістей відбуваються у Берліні (“Танцівниця”), Мюнхені (“Бульбашки на воді”), Дрездені (“Кур’єр”). З ностальгією зображено вулиці, якими він нещодавно ходив, будівлі та інтер’єри, якими він милувався. Деякі персонажі навіть змальовані з реальних знайомих, про яких письменник згадує у своїх щоденниках.

Автобіографічний герой “Танцівниці” (1890) з насолодою вдихає повітря Європи; він відчуває дивне бажання жити так, як йому хочеться, але обставини не дають йому змоги відчувати себе вільною особистістю. “Танцівниця” оповідає про щиросердечну драму молодого японця Ота Тойотаро, який приїхав у Берлін вивчати право й змушений відмовитися від любові до німецької дівчини через обов’язок служби.

За кордоном він уперше відчув незалежність від того, що говорили на батьківщині, і самозабутньо занурився у світ “духовної свободи”. Ота говорить про себе: “Я завжди страшився зіткнення з зовнішнім світом, у мене було відчуття, ніби я зв’язаний по руках і ногах. Вдома мені постійно говорили про те, що я маю неабиякі здібності, і я повірив-таки у власну незвичайність. Але як тільки пароплав відчалив з Йокогама, від цієї впевненості не залишилося й сліду. У мене з очей потекли сльози, що було повною несподіванкою для мене самого. Лише пізніше я зрозумів: у цьому виявилася вся моя сутність” [5, с. 149].

Закохавшись у бідну німецьку дівчину, танцівницю у вар’єте, герой лишає свої заняття в університеті, вважаючи себе зобов’язаним опікуватися коханою та її матір’ю. Незважаючи на скромне життя з нею, він почуває себе цілком щасливою людиною. Ота говорить: “Платню мені назначили мізерну, але, переїхавши в невелику квартиру й почавши харчуватись у більш дешевих кафе, я більш-менш зводив кінці з кінцями. Поки я безпомічно борсався, звикаючи до нового життя, Еліза прийшла мені на допомогу, виявивши щире кохання” [5, с. 149].

Колега Ота, Аїдзава Кенкіті, повідомив про “компрометуючий зв’язок” начальству. Ота запропонували повернутися до Японії. Поставлений перед необхідністю вибору між коханням та боргом, Ота переживає моральні страждання, але не може протистояти тиску. У поганому настрої, він іде до Елізи повідомити про свій від’їзд. Так він описує свій стан у той момент: “Моє обличчя позеленіло, немов у трупа. Капелюх я десь загубив, волосся зовсім розтріпалося. По дорозі я кілька разів падав, одяг розірвався й був забрудненим мокрим снігом. Я намагався щось пояснити, але не міг” [5, с. 149]. Еліза, яка чекала дитину, довідавшись про те, що він залишає її, втрачає розум.

Перед від’їздом Аїдзава дає Ота гроші на утримання “нещасної божевільної” та її матері. Повість закінчується словами: “Так, Аїдзава Кенкіті – справжній друг, але я й досі відчуваю до нього неприязнь” [5, с. 149]. Отже, незважаючи на вдячність за допомогу, Ота водночас ненавидить Аїдзава як свідка свого зрадництва Елізи.

Духовна драма Ота Тойотаро пов’язана з особливостями політичної та культурної ситуації Японії періоду Мейдзі. Уперше опинившись на Заході, Ота усвідомлює, що навіть коротке щастя є невід’ємним правом людини. Однак над самосвідомістю особистості продовжує панувати деспотична влада національних традицій, і почуття приноситься в жертву боргу. З від’їздом з Європи закінчується й воля Ота.

Японські критики пишуть про автобіографічність повісті “Танцівниця”. У Німеччині Морі Огай закохався в німецьку дівчину й розповів про це генералові Ісігуро Таданорі. Родина Морі Огай не дала дозволу на шлюб з німкенєю, тому він одружився з Акамацу Тосіко, дочкою адмірала. Морі Огай підкорився, але незабаром розлучився з Тосіко. Критик Ямагуті Тораторо відзначав у “Танцівниці” вплив творчості Й.-В. Гете, зокрема, “Страждань молодого Вертера” і “Років навчання Вільгельма Майстера”. Відзначалося також споріднення “Танцівниці” Морі Огай з “Пливучою хмарою” Фтабатеї Сімей: в обох творах зображений слабохарактерний парубок, що переживає конфлікт із середовищем.

Наступна повість Морі Огай “Бульбашки на воді” (“Утаката но кі”) була опублікована в 1890 році в одинадцятому випуску журналу “Сігарамі сосі”. Основа сюжету ріднить її з “Танцівницею”: японець Косе вчиться в Академії мистецтв у Мюнхені, пише картину “Лоралєя” і закохується у свою модель, сироту Марі. Батько Марі служив колись придворним живописцем у Людвіга II, герцога Баварського, який був безмежно закоханий у матір Марі, через що й збожеволів. Герцог, прогулюючись якимось по берегу озера Штернбергзее, бачить Марі, яка плаває на човні з Косе по озеру. Він приймає Марі за її матір, кидається у воду й тоне в озері. Марі своєю чергою, теж божеволіє й тоне. Людське щастя Косе й Марі короткочасне, як бульбашки на воді.

Персонажі повісті “Бульбашки на воді” мають свої прототипи в реальному житті. Косе – прототип художника Харада Наодзіро. Існувала в дійсності й натурниця Марі Хубер, з якої художник написав портрет і назвав його “Німецька дівчина”. Герцог Людвіг II дійсно втопився у 1886 році.

Третя повість “Кур’єр” (“Фумідзукаї”) була опублікована в 1891 році. За сюжетом, офіцер Кобаясі бере участь у маневрах німецької армії. Разом зі своїми колегами він гостює в замку фон Бюлова й знайомиться з однією з його дочок, Ідою. Іда заручена з офіцером Меерхеймом, якого не кохає. Вона просить Кобаясі, до якого відчуває довіру

допомогти їй уникнути весілля, і він пише листа до своєї впливової родички з проханням влаштувати Іду на службу в кайзерівський палац. Таким способом, Кобаясі виступив у ролі кур'єра. Наприкінці твору Кобаясі зустрічається з Ідою на придворному балу. Вона говорить про те, що якби вона жила в католицькій країні, то пішла б у монастир, у протестантській же Саксонії вона стала жити при дворі: "Тут, як у монастирі, знають обряди й не відають почуттів. Тут знайду я свою могилу" [5, с. 149].

У повісті присутній і трагічний персонаж – бідний пастушок з "заячою губою". Юнак, закоханий в Іду до безтями, з завмиранням серця прислуховується до чарівних звуків її росяля. А коли вона покинула рідні місця, хлопець топиться. У його човні залишилася лише сопілка – подарунок Іди.

У цих трьох повістях, як відзначає Г. Іванова, виступають жінки, причетні до мистецтва: Еліза – танцівниця, Марі – натурниця, Іда – піаністка. Усіх чекає трагічна доля: Еліза божеволіє, Марі потопає в озері, Іда відрікається від кохання, від родини, від життя. Душевні пориви розбиваються, адже вразливі аристократичні натури не в змозі протистояти суворій дійсності.

Ці три повісті "німецького періоду" відобразили складне світосприйняття людини епохи Мейдзі: бажання незалежності, волі почуттів і неможливість здійснити ці бажання. У 1892 році всі три повісті Морі Огай разом з його перекладами європейських авторів були опубліковані у вигляді окремої книги з назвою "Піна на воді" ("Мінавасю").

Звичайно, дебютні твори Морі Огай ще досить наївні, сентиментальні, адже вони писались під впливом німецької романтичної літератури, не дарма Огай називали тоді японським Лессінгом.

Повість під латинською назвою "Віта сексуаліс" (1912) написана з полемічною метою: вона спрямована проти натуралістів, які приділяли багато уваги сексу і зображували людину рабом інстинктів. Книжковий ринок був заповнений романами типу "Постіль" ("Футон", 1908), у якому Таяма Катай смакував переживання літнього чоловіка, який закохався у свою юну ученицю.

Така література, на думку Морі Огай, шкодила вихованню молоді. І він вирішив по-своєму показати "сексуальне становлення" молодій людині. Оповід. ведеться від імені професора західної і східної філософії Канаї Сідзука. З награною наївністю Канаї дивується: усе, що йому доводилося читати останнім часом, присвячено сексу; невже це і є головним завданням літератури? Так він мотивує тему власних мемуарів.

Канаї відновлює в пам'яті дитячі та юнацькі переживання – від шести до двадцяти одного року; глави роману так і називаються: "Коли мені було шість", "Коли мені було одинадцять" і т.д.

Канаї читав натуралістичні романи, йому було смішно, коли автор мав намір сказати щось сумне; коли ж автор зображував гумор, Канаї ставало сумно. Скрупульозно розглядаючи свої відчуття протягом кількох років, він дійшов висновку, що проблеми статі не заслуговують такої всеосяжної уваги, яке їм приділяють натуралісти.

Морі Огай з гіркотою засуджує поверхневе зовнішнє сприйняття японцями європейської культури. У повісті "Юність" (1911) очима молодого провінціала, що приїхав у столицю, письменник жваво змальовує тодішніх інтелігентів, котрі, обговорюючи проблему особистості, поняття індивідуалізму, тільки хизувалися іменами

Ж.-Ж. Руссо, Г. Ібсена, Ф. Ніцше. У суперечках про майбутнє японської культури Морі Огай не підтримував ні японців, ні західників. Японія, вважав він, повинна “стояти на обох ногах”: Захід і Схід, матеріальне і духовне – усе має бути в ній збалансованим.

У подальшій творчості Морі Огай звертається до історії Японії. Схильність до історичної ретроспекції, звернення до національної духовної спадщини – все це характерно для творчості Морі Огай. Письменник представив у своїх творах цілу галерею середньовічних персонажів – від князів, самураїв, ченців до гейш. Але це не просто інтерес до екзотичних звичаїв. Морі Огай, що живився з ідеєю самоцінності людської особистості, не міг не зіставити нове світорозуміння з кодексом самурайської честі (*бусідо*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бугаева Д. П.* Японские публицисты конца XIX века / Д. П. Бугаева. – М., 1978.
2. *Григорьева Т.* Японская литература. Краткий очерк / Т. Григорьева, В. Логунова. – М., 1964.
3. *Григорьева Г. П.* Японская литература XX века : Размышления о традиции и современности / Г. П. Григорьева. – М., 1983.
4. *Гришелева Л. Д.* Японская литература нового времени. Эпоха Мэйдзи / Л. Д. Гришелева, Н. И. Чегодарь. – М., 1998.
5. *Иванова Г. Д.* Мори Огай / Г. Д. Иванова. – М., 1982.
6. *История современной японской литературы.* – М., 1961.
7. *Конрад Н. И.* Очерки японской литературы / Н. И. Конрад. – М., 1973.
8. *Мори Огай.* Избранные произведения / Мори Огай ; пер. Б. Лаврентьева, Г. Ивановой, В. Гришиной. – СПб., 2002.
9. *Рехо К.* Русская классика и японская литература / К. Рехо. – М., 1987.
10. *Dilworth D.* The Historical Fiction Of Mori Ogai / David Dilworth, J. Thomas Rimer. – Honolulu, Hawaii, University of Hawaii Press, 1991.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

THE PROBLEMS OF THE “GERMAN PERIOD” OF MORI OGAI’S WORKS

Olena Levitska

*Kyiv Taras Shevchenko National University,
Institute of Filology,
Dept. of Chinese, Korean and Japanese Filology,
14, Taras Shevchenko Av., Kyiv, Ukraine, 01601,
tel.: (044) 239 31 17, e-mail: stationery@univ.kiev.u*

In the article, Mori Ogai’s consideration of art-aesthetic concept and the problems of the “German period”, assumes reference to Japanese literature of the end of the 19th - the beginning of the 20th century.

Key words: Mori Ogai, Shigarami soshi, literary schools and movements, Tsubouchi Shoyo, romanticism, Germany, “Dancer-girl”, “Blisters on the water”, “Courier”.

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОИЗВЕДЕНИЙ “НЕМЕЦКОГО ПЕРИОДА” МОРИ ОГАЯ

Елена Левицкая

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии,
кафедра китайской, корейской и японской филологии,
бульв. Тараса Шевченко, 14, Киев, Украина, 01601,
тел.: (044) 239 31 17, e-mail: stationery@univ.kiev.ua*

Рассмотрена проблематика произведений “немецкого периода” Мори Огая в контексте японской литературы и литературоведения конца XIX– начала XX века.

Ключевые слова: Мори Огай, Сигарамии соси, литературные школы и движения, Цубоути Сёё, романтизм, Германия, “Танцовщица”, “Пузыри на воде”, “Курьер”.